

krčmari nisu bili samo slobodne osobe nego i tzv. famulli i ancillae tj. sluge čija je sloboda ovisila o volji njihovih gospodara. Zanimljiva je činjenica o postojanju krčmarske bratovštine datirane 11.02.1449. Nažalost sama matrikula nije sačuvana te će očito odgovore na neka pitanja biti nemoguće dati. Autor napominje i činjenicu da postoji puno više zapisa o vlasnicima krčmi, ponajviše stoga što su oni najčešće patriciji i bogati pučani, međutim njima autor ne posvećuje pažnju. Pokušavajući prikazati predodžbu srednjovjekovnog čovjeka o krčmaru, autor zbog nepostojanja prikladnog izvora to pokušava metodom analogije, uspoređujući neke ulomke njemačke srednjovjekovne literature s nekim dostupnim podacima iz već spomenutih zakonodavnih izvora dubrovačke provenijencije. Iz navedenog slijedi da krčmari očito nisu bili na najboljem glasu. Pošto sačuvani dubrovački arhivski podaci ne daju za pravo donositi zaključke o predodžbi krčme u svijesti srednjovjekovnog Dubrovčanina, istom metodom dolazi se do tog zaključka. Tako njemačka srednjovjekovna literatura opisuje krčmu kao mjesto gdje vlada loše ponašanje i nepoštenje, dok dubrovački kazneni spisi navode jednake radnje koje su se zbivale u njemačkim krčmama – opijanje, tuče, krađe itd. U tom kontekstu autor raspoložive podatke sistematizira prema sljedećim shemama: izvodi klasifikaciju zločina u krčmama, razlikuje počinitelje zločina prema spolu, klasificirajući posebno muške, posebno ženske zločine, te vrši analizu distribucije zločina prema profesiji počinitelja. Logično je stoga da je negativna predodžba krčme postojala i u Dubrovniku. Ipak, krčma je naprosto činila javni prostor i jedno od bitnijih okupljališta puka, nesumljivo uvijek privlačeci relativno veliki broj posjetitelja.

Istraživanje Gordana Ravančića zanimljivo je iz više razloga. Prateći ustanovu koja je obuhvaćala znatan dio života jednog grada proširujemo sliku srednjovjekovnog Dubrovnika, obogaćujući dubrovačku i hrvatsku historiografsku bibliografiju. Autor vrlo zgod-

no primjećuje kako se o krčmama može govoriti, kako sa stajališta povijesti svakodnevlja, tako i sa stajališta gospodarske povijesti, povijesti kriminaliteta, pa čak i povijesti mentaliteta. Pogled na krčme u prošlosti postaje nam još zanimljiviji jer razumijevanjem tog pitanja u prošlosti možemo lakše pojmiti ovaj aspekt današnjeg svakodnevnog života. Ovim je radom sasvim sigurno učinjena solidna baza za buduće istraživanje ovog svakidašnjeg fenomena, na širem istočnojadranskom prostoru.

Nikša Varezić

**FORTEZZE VENEZIANE NEL
LEVANTE. ESEMPI DI
CARTOGRAFIA STORICA DALLA
COLLEZIONE DEL MUSEO CORRER,
VENEZIA 1999., 141 STR.**

U sklopu valorizacije arhitektonsko-spomeničkog nasljeđa Mletačke Republike posebno mjesto zauzimaju njezine utvrde na Sredozemlju. Neke od njih uspjele su ostati sačuvane do danas, dok se druge nalaze u stanju propadanja. Od velike baštine o mletačkim utverdama danas povjesničarima i ostalim znanstvenicima na raspolaganju stoji, između ostaloga, i zbirka koja čuva Museo Correr u Veneciji. U inventarnom registru *Carte geografiche e topografiche manoscritte e a stampa*, odnosno u njegovom drugom dijelu *Carte di Fortezze ed opere militari* nalazi se 98 veduta i topografskih crteža mletačkih utvrda koje se odnose na *Stato da Terra* i *Stato da Mar*. Obuhvaćaju razdoblje od XVI. do XIX. stoljeća. Neke od njih prezentirane su u ovom katalogu naslovljenom *Mletačke utvrde na Levantu. Primjeri povijesne kartografije iz Kolekcije Muzeja Correr*, koji prikazuje crteže iz dvije serije dokumenata, obje iz prvog desetljeća XVIII. stoljeća.

Prva serija odnosi se na *vedute i planove utvrda i fortificiranih gradova*, a ima 23 lista koji su po bojama i ukrasnim crtežima vrlo slični. Riječ je o mletačkim utverdama u

Dalmaciji i Albaniji, a crtež na kojem su prikazane mogućnosti obrane utvrde Kotor potpisao je 1708. inženjer Jacques Binard. Valja pretpostaviti da je on autor i ostalih crteža iz zbirke.

Druga serija odnosi se na *projekte utvrda* na Peloponezu, a ima 13 crteža, koje je 1706. od nepoznatog autoracrtača naručio Francesco Grimani, u to doba generalni providur Moreje. Poluotok je upravo u razdoblju od konca XVII. stoljeća kada ga je osvojio Francesco Morosini i prva dva desetljeća XVIII. stoljeća kada je Požarevačkim mirom 1718. definitivno izgubljen bio Turcima najizloženiji mletački posjed.

Kada je 1684. Venecija pristala uz Sv. Ligu, započeo je rat s Turcima koji je trajao sve do potpisivanja mira u Srijemskim Karlovcima 1699. U tim godinama ona je, po posljednji put, povećala svoje posjede u Dalmaciji (na obali i u zaleđu) i na Levantu.

Teritorijalno stanje uspostavljeno karlovačkim mirom 1699. preživjelo je samo do 1718., ali unatoč tome, s različitih aspekata predstavlja značajno razdoblje mletačke povijesti. Ulaskom u Sv. Ligu Venecija napušta politiku neutralnosti i sklapa međunarodne saveze sa silama koje su se angažirale oko zaštite kršćanstva, ali su bile zainteresirane i za nastavak ravnotežja između Carstva i Francuske, iz čega je svaka od njih željela za sebe izvući stanovitu korist.

S pravom se stoga može reći da su događaji oko Levanta predstavljali odlučujući čimbenik mletačke unutarnje i vanjske politike, ali i tada loše stojećeg gospodarstva. Novostečeni su posjedi u tom smislu davali mogućnost povoljnijeg razvitka, ali ih je trebalo organizirati na način koji bi omogućio kontrolu središnjih organa vlasti na tom području, dajući istodobno i lokalne autonomije.

Mogućnosti gospodarskog razvoja Moreje nalazile su se u središtu mnogobrojnih projekata. Isto vrijedi i za Dalmaciju, u kojoj se posebice željelo otvoriti emporije za trgovinu sa zaleđem. U Moreji se odmah pristupilo

izradi katastrika, a oko tog posla bio je angažiran čak i najviši predstavnik vlasti generalni providur, koji je imao veliku autonomiju u vojnim i civilnim poslovima. Veliko značenje upravljanja teritorijem pojačalo je pitanje sigurnosti granica. Državna sigurnost bila je neophodan uvjet za uspjeh svakog projekta, zbog čega su se vojna pitanja našla u središtu vlade i predstavnika državne vlasti. Tehnički i vojni aspekt moraju se, stoga, promatrati u okviru općeg projekta organizacije upravljanja teritorijem.

Giovanni Grimani (1652.1702.) obnašao je, između ostaloga, dužnosti državnog savjetnika, veronskog podestata i nadprovidura za žitarice. Kao ugledni državni službenik pokopan je u crkvi Sv. Marka. Početkom 1699. dužd Silvestro Valier imenovao ga je izaslanikom za granice u Dalmaciji i Albaniji, koje je trebalo definirati nakon mletačkoturkog rata. Time je započela najvažnija faza Grimanijeve političke karijere, koja je inače vrlo dobro dokumentirana, jer postoje službeni dnevници koji detaljno opisuju njegov rad. Izaslanik za granice imao je dužnost koja je bila različita od dužnosti Providura za granice. Providuri su trajno boravili u prijestolnici i uglavnom su bili vladini savjetnici u graničnim sukobima. Izaslanik je mogao izricati sentencije u pitanjima oko granice i voditi poslove oko njezine demarkacije. Bio je, dakle, ne samo diplomat, već i tehničarpraktičar, uz kojeg su često bili vještaci i inženjeri. Zajedno sa svojom pratnjom (nazvanom *corte*), Grimani je iz Venecije krenuo u ožujku 1699. U Zadru se susreo s tadašnjim generalnim providurom. Nakon toga posjetio je Split i okolicu te preko Klisa otišao u Sinj, gdje je obišao utvrdu. Zatim je krenuo u Knin, a odatle na novu mletačkoturšku granicu, o kojoj je obavijestio Senat. Granica je slijedila crtu koja spaja utvrde Zvonigrad, Knin, Vrliku, Sinj, Zadarje, Vrgorac i Neretvu. Grimani i njegovi suradnici često su posjećivali utvrde i mjesta od velikog strateškog značenja, posebice ona u blizini Neretve koja je kao plovna rijeka bila

najvažnija u Dalmaciji. No, u središtu njihovih interesa nalazio se Hercegnovi: trebalo je odrediti granice grada i njemu podložna područja. Gradske su zidine jako oštećene u ožujku 1700. kada je došlo do provale podzemnih voda, vjerojatno zbog velikih količina kiše. Grimani je tada trebao procijeniti nastalu štetu.

Od vojnih tehničara i inženjera koji su radili s Grimanim najznačajniji su bili Giusto Emilio Alberghetti, Jacques Binard, grof Giovanni Battista Polcenigo i padovanski matematičar Domenico Guglielmini.

Giusto Emilio Alberghetti (1666.1755.), inženjer i nadglednik izrade morejskog katastrika i topnički dočasnik od 1699., bio je u to vrijeme najznačajniji mletački vojni inženjer. Priredio je čitav niz važnih projekata, a smatra se da je izradio i crteže utvrda u Moreji, kao i niz drugih koji su bili priloženi izvješćima Giovannijevog brata Francesca Grimanija, tada generalnog providura Moreje. Alberghetti je nadgledao radove popravka gradskih zidina u Hercegnovom. No, kako je nakon šteta od podzemnih voda trebalo utvrditi uzroke i naći potrebna rješenja iz Venecije je poslan ekspert Magistrata za vode, profesor Guglielmini. God. 1700. došao je Binard i pripremio niz prijedloga vezanih za Hercegnovi, Budvu i Kotor, a kasnije je surađivao s Francescom Grimanim, u vrijeme kada je ovaj bio Providur za zdravstvo u Furlaniji (1712.-1713.).

Francesco Grimani (1659.oko 1733.) bio je generalni providur u Moreji. Njegovo odlično poznavanje vojne vještine temeljilo se na čvrstoj obiteljskoj tradiciji i proučavanju mnogobrojnih knjiga iz obiteljske biblioteke, no svakako i na izravnom sudjelovanju u ratnim okršajima, posebice onima koji su se vodili u Dalmaciji. Jedan je od sudionika opsade grada Bude god. 1686. Od 1692. do 1693. bio je izvanredni providur Kotora i Albanije. Za njega je sigurnost područja uvijek bila od iznimne važnosti, pa je Senatu slao brojna izvješća s indikacijama, projektima i opisima postojećeg stanja. U središtu njegovih

zanimanja nalazile su se utvrde i čitav aparat koji osigurava njihovu funkciju (vojnici, opskrba, oružje), ali i civilne zgrade (crkve, dućani). Posjedovao je iznimnu sposobnost koordinacije i organizacije poslova u različitim sektorima, što je ostalo vidljivo i nakon što je postao Providur za zdravstvo u Furlaniji, gdje je surađivao s istim inženjerima koji su mu pomagali na Levantu.

God. 1706. Senat mu je povjerio zadaću izrade generalnog plana za obranu Moreje, o čemu je on već nekoliko godina prije poslao niz izvješća. Kao dobar poznavatelj problematike najprije je poslao crteže najvažnijih utvrda u Moreji, a označio je i one koje je smatrao suvišnima. Grimani je u Patrai jedinu utvrdu u Ahaji htio prenijeti središte svih javnih funkcija, pa je predložio stvaranje snažnog utvrđenja. Utvrda Malvazija bila mu je važna jer joj ništa nije trebalo, budući da je zbog prirodnog smještaja bila neosvojiva. U Naupliji, prijestolnici Moreje, Grimani je već bio dao obaviti niz zahvata na fortifikacijama, a trebalo je još popraviti luku.

No, unatoč veličini i značenju plana, završna riječ njegovog izvješća bila je vrlo pesimistična. Naglasio je da zbog nedostatka novca i ljudi projekt neće biti moguće provesti u djelo. No, i 1699.1701., i 1706., Grimani nije bio jedini odgovoran za prijedloge koje je iznio. I on je, naime, radio sa suradnicima, vojnim tehničarima i inženjerima. Bili su to Pierre de La Salle i barun Adam Friedrich Steinau, u koje je Grimani imao puno povjerenja.

Crteži koji se odnose na Dalmaciju i Mletačku Albaniju prikazuju dvije zone mletačkog interesa: Dalmaciju od Zadra do rijeke Neretve (s Korčulom i Splitom) i područje oko Hercegnovog i Kotora (tada u Mletačkoj Albaniji). Neke utvrde na tom području imale su urbanu fizionomiju. U tu kategoriju spadaju Trogir (Trau), Split (Spalato), Zadar (Zara), Šibenik (Sebenico), Korčula (Curzola), Budva (Budua), Hercegnovi (Castelnovo) i Kotor (Cattaro). Druge su utvrde bile samo tvrđave pomoću kojih se moglo nadgledati neprijateljsko područje koje

se nalazilo u zaleđu obalnih gradova. U tu kategoriju spadaju Klis (Clissa), Sinj (Sign), Drniš (Dernis), Čitluk (Citluch), Dračevac (Dracevac) i Zadvarje (Duare). Crteži prikazuju postojeću situaciju iz ptičje perspektive, samo ponegdje s naznakama u smislu poboljšanja postojećeg stanja na utvrdi.

Iako crtež Kotora prikazuje postojeće vojne strukture, na njemu su ubilježeni i brojni samostani, bolnica, biskupija, lazaret, palače redovitog i izvanrednog providura. Iza naselja, a unutar gradskih zidina, označene su planine s kaštelom koji dominira nad gradom. Na rijeci koja teče uz utvrdnu nalaze se dva mlina.

Na crtežu Šibenika vidi se stari srednjovjekovni kaštel te grad okružen zidinama s cilindričnom kulom i pentagonalnim bastionima. Unutar grada označena su samo središta civilne i crkvene vlasti.

Od neurbanih utvrda važan je Sinj, koji dominira nad prostranom dolinom, zbog čega je svoje veliko strateško značenje iskazao u mletačkoturskom ratu 1684.1699.

Crtež Klisa prikazuje samo obrambene strukture, dijelom one postojeće, a dijelom sugerira kako pojačati zidine. Prve zidine su najstarije i unutar njih nalazi se providurova palača, crkva i cisterne. Zidine su nacrtane bojama: crvena označava postojeće stanje, ružičasta zidine djelomično obnovljene, zelena zidine koje još nisu obnovljene, a žuta se odnosi na prijedloge za popravljivanje.

Vedute pojedinih utvrda obogaćuju opće podatke o njima, jer omogućuju smještanje u kontekst pejzaža. Primjeri koji to najbolje pokazuju jesu Hercegnovi i Drniš.

Valja spomenuti da je u ovoj seriji sličnost između planova i veduta utvrda prilična. Razlog tome vjerojatno je korištenje zajedničkih grafičkih elemenata, ali se može pretpostaviti da je Binard osobno (zajedno sa svojim suradnicima) istodobno obišao utvrde, od kojih su mnoge (Sinj, Drniš, Klis, Čitluk, Zadvarje) pripadale tzv. Linei Grimani (1700.), tj. granici mletačkih posjeda nastaloj nakon mira u Srijemskim Karlovcima. Nadglednih radova oko delimitacije teritorija

bio je Giovanni Grimani, koji je tada bio zadužen za pitanja granice.

Serijski planovi utvrda i gradova u Moreji odnose se na nedavno osvojena područja. Ti se gradovi nalaze na obali i na strateški važnim točkama na poluotoku: Patrai (Castello di Morea), Pylos (Navarino Nuovo), Paleokastro (Navarino Vecchio), Methoni (Modone), Koroni (Corone), Chielefa (Zarnata), Archaia Korinthos (AcroCorinto), Monembasia (Napoli di Malvasia) i Nafplion / Nauplion (Napoli di Romania).

Crteži utvrda u Moreji potpuno su različiti od onih iz serije Binard. Radi se o projektiranim crtežima, s cijenom predviđenih radova i popisom potrebnog materijala za njihovo izvođenje. Ovaj posao bio je skupni, u njemu je sigurno sudjelovao i generalni providur Francesco Grimani, ali nije jasno tko je autor crteža. I ovdje boje imaju važnu ulogu: crvena označava postojeće stanje na utvrdi, žuta projektantske prijedloge na zidinama, oker boja označava zemljane nasipe koje treba izgraditi, a zahtjevni projekti na vanjskim utverdama napravljeni su zelenom bojom.

Mape Muzeja Correr ne predstavljaju sustavni prikaz novih mletačkih posjeda. Dalmatinske utvrde uključuju gradove na obali koji su dugo vremena pod Venecijom, zatim neke od najvažnijih utvrda dobivene u spomenutom ratu (primjerice, Hercegnovi, osvojen 1687.) te neke utvrde od većeg strateškog značenja duž Linee Grimani (Sinj, osvojen 1686.; Zadvarje, Dračevac i Čitluk (osvojen 1694.). Drukčiji je slučaj morejskih utvrda, koje su bile teatar minulog ratnog sukoba. Tri najvažnije, Navarino, Modone i Napoli di Romania osvojene su 1686., a Patrai i Korint 1687. godine.

Spomenute vedute i planovi od jedinstvene su važnosti, jer u velikoj mjeri pomažu uklapanju novovjekovne prošlosti Mletačke Republike u širi politički i povijesni kontekst.

Slaven Bertoša

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LV
ZAGREB 2002.

UDK 93/99
ISSN 0351-2193
Historijski zbornik, god. LV, str.1-296, Zagreb 2002.

Izdavač
Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor
Slaven Bertoša
Mirjana Gross
Ivan Kampuš
Franko Mirošević
Ivica Prlender
Tomislav Raukar
Petar Strčić
Josip Vrandečić

Glavni i odgovorni urednik
Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:
ABC Clio
Historical Abstracts
America: History and Life

Adresa uredništva
Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:
Horetzky